

Laporan Akhbar

by Azlizan Komunikasi

Submission date: 06-Dec-2021 03:43PM (UTC+0800)

Submission ID: 1721993300

File name: Azlizan_Komunikasi_2021.doc (2.54M)

Word count: 8023

Character count: 53432

ISU SAWIT MALAYSIA DALAM LAPORAN AKHBAR KESATUAN EROPAH¹

ABSTRAK

Artikel ini membahaskan bagaimana media Eropah melaporkan mengenai sawit Malaysia kepada pengguna di negara-negara Kesatuan Eropah. Isu kelapa sawit seperti yang dilaporkan oleh akhbar-akhbar Eropah dikatakan membawa banyak keburukan dan memberi impak terhadap alam sekitar, penebangan hutan, kepupusan spesies haiwan dan buruh kanak-kanak. Peranan dan pengaruh media Eropah yang konsisten dalam memberi laporan dan membawa sentimen kepada pengguna Eropah tentang keburukan sawit Malaysia berjaya mencetuskan kempen anti sawit dalam kalangan para pengguna. Hal ini turut menyebabkan penurunan eksport sawit Malaysia ke Kesatuan Eropah, yang secara tidak langsung telah menjejaskan nasib 600,000 pekebun sawit di Malaysia. Artikel ini menggunakan pendekatan 'content analysis' terhadap sumber-sumber seperti surat khabar negara Kesatuan Eropah yang mempunyai jumlah pembaca tertinggi di negara masing-masing seperti Guardian dan BBC (United Kingdom), Fakt, Gazeta Wyborcza dan Super Express (Poland), The Brussel Times, Metro dan Gazet Van Antwerpen (Belgium) untuk menganalisis peranan media dalam hal ini. Hasil kajian ini mendapati bahawa isu sawit dalam laporan akhbar Kesatuan Eropah yang dimainkan oleh media Eropah mengenai keburukan sawit Malaysia tidak berlaku seperti mana yang dilaporkan. Hakikatnya, tindakan yang dilakukan tersebut adalah bertujuan untuk 'melindungi' agenda sebenar mereka, iaitu untuk menggantikan sawit dengan tanaman soya mereka. Isu yang digembar-gemburkan oleh akhbar-akhbar tersebut telah memberikan imej yang buruk terhadap industri sawit Malaysia.

Kata kunci: Kesatuan Eropah, minyak sawit Malaysia, MPOB, MPOC, biofuel

THE MALAYSIAN PALM ISSUE IN THE EUROPEAN UNION PRESS REPORT

ABSTRACT

This article explores how the European media reports on the Malaysian ¹⁷ palm oil to consumers in the European Union countries. The European newspapers have mentioned that palm oil brings extensive damage and affects the environment, cutting down of forests, animal extinction and child labor. The consistent role and influence of the European media in reporting and giving a bad sentiment regarding the disadvantages of Malaysian palm oil to the European consumers have successfully ¹⁷ launched an anti-palm oil campaign among the consumers. This matter has also caused a decrease in the export of palm oil into the European Union and indirectly affected the fate of 600,000 palm oil producers in Malaysia. This article uses the 'content analysis' approach on the resources such as the European Union newspapers which have a high number of readers in their respected countries such as the Guardian and

¹Penghargaan kepada Geran MPOB EP 2019- 046 "Sentimen Awam di Eropah Terhadap Isu Minyak Kelapa Sawit: Satu Kajian Ke atas Laporan Akhbar Kesatuan Eropah".

BBC (United Kingdom), Gazeta Wyborcza and Super Express (Poland), The Brussel Times, Metro and Gazet Van Antwerpen (Belgium) to analyze the role of media in this matter. The results finds that the issue of palm oil in the news reports propagated by the European media on the drawbacks of the Malaysian palm oil did not happen as reported. In truth, the actual purpose behind their act was to 'protect' their real agenda, which is to replace palm with their soybean crops. The issues that were touted by the newspapers have given a bad image to the Malaysian palm oil industry.

Keywords: *European Union, Malaysian palm oil, MPOB, MPOC, biofuel*

PENGENALAN

Pelancaran dasar kepelbagaian pertanian oleh kerajaan bagi mengurangkan kebergantungan terhadap getah, di samping keyakinan mengenai masa hadapan sawit memperlihatkan perkembangan pesat penanaman sawit dalam tempoh 1960-an sehingga tercetusnya Pelan Induk Perindustrian I pada tahun 1986. Penubuhan *Federal Land Development Authority* atau FELDA pada 1 Januari 1956 turut menjadi suatu perkembangan bersejarah dalam industri sawit Malaysia. Tujuan utama penubuhan FELDA adalah untuk memperbaiki taraf sosioekonomi masyarakat luar bandar melalui pembukaan kawasan tanah rancangan dan penempatan peneroka (Dewan Rakyat Malaysia, 2019). Pembangunan tanah-tanah rancangan sawit oleh FELDA dan pulangan lumayan yang diperolehi para penanam sawit jelas membuktikan bahawa industri ini adalah sebagai suatu wadah untuk mengurangkan kemiskinan. FELDA telah memperkenalkan model pembangunan tanah, yang melibatkan pengagihan tanah dan bantuan sosioekonomi serta terlibat secara langsung dalam pembangunan dan pengurusan tanah (Maslida, Nor Hashimah, Harishon, Karim, 2021). Model ini telah mencapai objektif yang ditetapkan dan menyaksikan kemunculan FELDA sebagai sebuah organisasi berprestasi tinggi dan memberi impak positif kepada peneroka. Industri minyak sawit muncul sebagai sektor komoditi utama, yang menyumbang sejumlah RM67.6 bilion dalam nilai eksport pada 2016. Malaysia menjadi pengeluar sawit kedua terbesar selepas Indonesia, dengan penglibatan lebih daripada dua juta penduduk dalam rantaian nilai minyak sawit, termasuk 644,522 pekebun kecil (Keong, 2017).

Kesatuan Eropah merupakan pasaran eksport minyak sawit Malaysia yang kedua terbesar selepas India sejak tahun 2015 (MPOB, 2018). Menurut Laman Web MPOC, terdapat kira-kira 71 peratus kandungan minyak sawit daripada produk makanan, 24 peratus barangan pengguna dan penggunaan tenaga 5 peratus, yang menunjukkan kepentingan minyak sawit dalam kehidupan seharian manusia (MPOC, 2019). Minyak sawit digunakan secara meluas dalam bidang penyediaan makanan khususnya disebabkan kualitasnya sebagai minyak goreng yang tahan lama, boleh diguna berulang kali dan lebih murah berbanding minyak sayuran yang lain seperti minyak jagung, minyak bijan dan minyak bunga matahari. Kepentingan minyak sawit kepada Kesatuan Eropah dibuktikan melalui penggunaan minyak sawit dalam barangan kosmetik, alat penjagaan kebersihan seperti ubat gigi dan juga produk makanan. Sebagai contoh, Unilever yang merupakan pengeluar produk seperti Lipton, Magnum, Dove, Lux, Rexona, Sunsilk, Vaseline dan banyak lagi membeli sekitar 785,000 tan minyak sawit mentah dan sekitar 450,000 tan minyak isirung sawit dan produk berasaskan sawit yang lain setiap

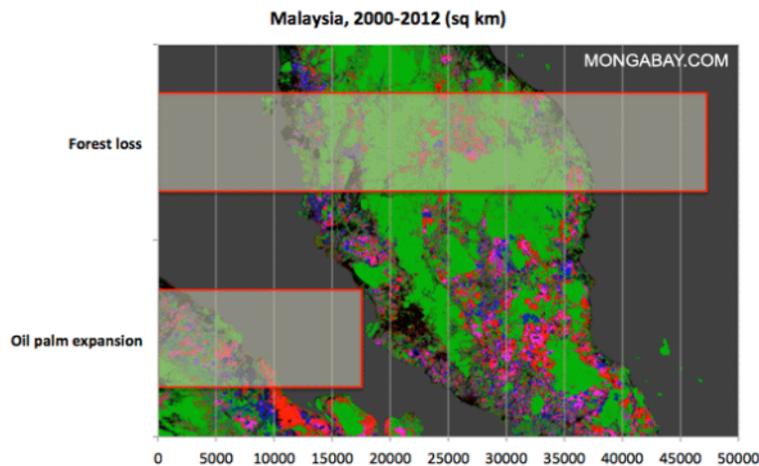
31 tahun. Perkara ini menjadikan Unilever merupakan salah satu pengguna minyak kelapa sawit terbesar di sektor barangan pengguna dan kepentingan minyak sawit terhadap industri-industri di Eropah (Unilever, 2020).

Seperti yang dinyatakan sebelumnya, Kesatuan Eropah merupakan pasaran eksport minyak sawit Malaysia yang kedua terbesar selepas India dan perkara ini dapat dilihat melalui eksport minyak sawit Malaysia ke Kesatuan Eropah dari tahun 1988, yakni jumlah eksport ke European Economic Community (EEC) adalah sebanyak 402 245 tan meningkat kepada 140 640 tan pada tahun 1993 berjumlah 542 885 tan. Pengeksportan jumlah minyak sawit Malaysia ke Kesatuan Eropah terus meningkat pada tahun 1998 iaitu berjumlah 1,089,074 dan sehingga tahun 2008 eksport minyak sawit Malaysia ke Kesatuan Eropah berjumlah 2056750.42 tan. Dalam tempoh 1998 hingga 2008, eksport minyak sawit yang terbanyak adalah pada tahun 2006, iaitu berjumlah 2603055.18 tan. Walaupun menunjukkan jumlah yang besar dari tahun ke tahun dan berlaku turun naik dalam eksport minyak sawit Malaysia ke negara-negara Kesatuan Eropah, namun berlaku penurunan eksport yang drastik dari tahun 2015 sehingga tahun 2018 (MPOB, 2018). Ini ekoran daripada maklumat tidak tepat yang disampaikan oleh akhbar-akhbar Kesatuan Eropah mengenai sawit Malaysia kepada penggunanya seperti penebangan hutan, ancaman kepada hidupan liar, eksploitasi pekerja dan buruh kanak-kanak serta pencemaran alam sekitar.

ISU-ISU INDUSTRI SAWIT DALAM AKHBAR-AKHBAR KESATUAN EROPAH

Penebangan hutan

Akhbar memainkan peranan yang penting sebagai saluran untuk menyampaikan maklumat dan menjayakan sesebuah misi. Penulis yang bertanggungjawab akan melaksanakan tanggungjawab dengan penuh dedikasi dan begitu juga sebaliknya bagi yang mempunyai agenda dan kepentingan tertentu. Akhbar Mongabay yang merupakan laman sesawang yang melaporkan mengenai sains, alam sekitar, tenaga dan reka bentuk hijau, telah mendakwa bahawa Malaysia mencatatkan kadar kehilangan hutan tertinggi di dunia antara tahun 2000 dan 2012. Media yang mempunyai maklumat yang luas tentang hutan hujan tropika, termasuk gambar dan statistik penebangan hutan untuk negara-negara di dunia, mengeluarkan laporan tersebut berdasarkan peta hutan global yang baru dibangunkan dengan kerjasama Google (Rajah 1). Sepanjang tempoh tersebut, Malaysia mencatatkan jumlah kerugian sebanyak 14.4 peratus daripada penutupan hutan tahun 2000-nya. Kehilangan tersebut diterjemahkan kepada 47,278 kilometer persegi (18,244 mil persegi), satu kawasan yang lebih besar daripada Denmark. Kehilangan hutan Malaysia sebahagiannya diimbangi oleh keuntungan 25,978 km persegi dalam penutup tumbuhan akibat pemulihan semula jadi, penanaman semula hutan, dan penubuhan ladang industri dan ladang kelapa sawit. Sepanjang tempoh itu, estet kelapa sawit Malaysia mengalami pertumbuhan kira-kira 50 peratus atau 17,000 km persegi (Butler, 2013).

Rajah 1: Kadar kehilangan hutan di Malaysia dari tahun 2000-2012

Akhbar BBC UK pula menuduh bahawa penghasilan minyak sawit telah mengakibatkan penebangan hutan yang besar selama bertahun-tahun apabila tanah dibersihkan (BBC UK, 2019). Pengeluaran minyak kelapa sawit seluruh dunia merupakan faktor penting dalam penebangan hutan dan penipisan tanah pertanian (Dongen, 2019). Akhbar Fakt yang merupakan akhbar utama di Poland melalui tajuk 'Znany producentów chipsów zmienia ich skład' atau yang bermaksud 'pengeluar makanan kentang yang terkenal' mengubah komposisi mereka dengan menyatakan bahawa pengestrakan minyak sawit sangat kontroversi di mana semasa penanamannya banyak hutan hujan di Indone¹⁹ dan Malaysia telah musnah (Fakt, 2018). The Guardian UK dalam artikelnya yang bertajuk 'How the world got hooked on palm oil' melaporkan bahawa Friends of the Earth UK telah mengeluarkan laporan yang terperinci mengenai kadar penebangan hutan daripada pengeluaran minyak sawit. Bantahan dilakukan secara meluas dan meningkatkan kebimbangan dalam kalangan pengeluar berikutan penebangan hutan yang berterusan akan menjejaskan reputasi mereka. Oleh itu, World Wildlife Federation yang telah memulakan usaha dalam meneroka kemungkinan meja bulat untuk minyak sawit lestari bermula pada tahun 2001, telah berjaya meyakinkan sebilangan kecil penanam sawit, pengeluar dan peruncit untuk menubuhkan *Roundtable on Sustainable Palm Oil* yang berfungsi dalam membangunkan dan melaksanakan standard global untuk minyak kelapa sawit lestari. Pada tahun 2014, kebanyakan pengguna minyak kelapa sawit telah komited untuk menghasilkan minyak sawit yang memenuhi standard RSPO yang dianggap mampan dan 19 peratus produk global disahkan mampan. Environmental Investigation Agency atau Agensi Penyiasatan Alam Sekitar boleh kekalkan English tapi yang merupakan cabang dari Greenpeace, mendapati RSPO menjadi "woefully substandard" dan "in some cases ... colluding ... to disguise violations" (Tullis, 2019).

Tumpuan terhadap isu penebangan hutan dalam akhbar-akhbar Eropah menjadi suatu medium untuk mengungkapkan kebimbangan daripada kegiatan ini. Penebangan hutan bukan sahaja mempengaruhi manusia, malah mempengaruhi haiwan. Sekitar 250 juta orang hidup di

kawasan hutan Savana dan bergantung kepadanya bagi memastikan kelangsungan hidup. Kebanyakan mereka merupakan orang miskin di kawasan pedalaman dan 80 peratus haiwan dan tumbuh-tumbuhan menjadikan hutan sebagai habitat. Penebangan hutan mengancam spesies fauna seperti orang utan, harimau Sumatera dan spesies burung. Penebangan pokok menghalang hutan bahagian kanopi, yang menghalang sinaran matahari pada siang hari dan mengekalkan haba pada waktu malam. Gangguan tersebut membawa kepada perubahan suhu yang mampu memudaratkan tumbuhan dan haiwan. Dari segi perubahan iklim, penebangan hutan menambah karbon dioksida ke dalam udara dan menyukarkan karbon dioksida yang sedia ada (Nunez, 2019) Akhbar-akhbar di Eropah memainkan isu penebangan hutan dengan sebaik mungkin melalui penggunaan gambar-gambar kawasan yang tandus akibat penebangan hutan dalam laporan mereka. Sebagai contoh, The Guardian dalam artikelnya *Malaysian palm oil destroying forests, report warns* menggunakan gambar dengan keterangan bahawa sebatang pokok di kawasan yang ditebang untuk penanaman kelapa sawit di Sarawak (Rajah 2).

Rajah 2: Gambar yang digunakan oleh The Guardian dalam menunjukkan penebangan hutan di Malaysia

Manakala laman web Deutsche Welle (DW) yang merupakan penyiar antarabangsa Jerman dan salah satu saluran media antarabangsa di mana kandungan multimedia menggunakan 30 bahasa dan berjaya mencapai lebih 197 juta orang di seluruh du³⁵ setiap minggu menggunakan gambar kawasan hutan yang tandus dalam laporan mengenai *France to end palm oil tax breaks after outcry* dengan keterangan gambar bahawa ahli alam sekitar menyatakan minyak kelapa sawit membawa kepada kemusnahan hutan (Rajah 3).

Rajah 3: Gambar kawasan yang tandus disebabkan oleh penebangan hutan

Laporan-laporan ini telah membawa imej yang buruk kepada tanaman kelapa sawit. Sentimen yang disebarkan melalui laporan akhbar-akhbar Eropah dengan menggunakan gambar hutan yang tandus membawa kepada bantahan pengguna terhadap penggunaan minyak sawit dalam produk-produk yang dipasarkan di Eropah. Hal ini dapat dilihat melalui penurunan permintaan minyak sawit dari negara Kesatuan Eropah dari tahun 2018. Pada tahun 2015, eksport minyak sawit Malaysia ke Kesatuan Eropah berjumlah 2432504.14 tan, merosot kepada 2059207.06 tan pada tahun 2016 dan terus menyaksikan penurunan pada tahun 2017, iaitu 1991547.54 tan, diikuti 1911799.83 tan pada tahun 2018 (MPOB, 2018).

Isu penebangan hutan yang dibincangkan oleh akhbar negara-negara Kesatuan Eropah ini ternyata merupakan sentimen yang diperbesarkan kerana Perdana Menteri Malaysia, Tun Dr Mahathir menyatakan bahawa tanaman sawit di Malaysia dilakukan dengan penuh lestari dan tanggungjawab. Kerajaan patuh kepada undang-undang bagi mencapai Matlamat Pembangunan Lestari (SDGs) dan sentiasa memastikan industri sawit tidak menjejaskan alam sekitar serta habitatnya. Dr Mahathir menambah bahawa beliau telah berikrar untuk memastikan keluasan hutan negara ini sekurang-kurangnya berada pada tahap 50 peratus sewaktu Sidang Kemuncak Bumi di Rio, Brazil pada 1992, dan sehingga kini, beliau menyatakan Malaysia berada di landasan yang tepat dalam melaksanakan janji tersebut. Perkara ini dapat dilihat melalui keluasan hutan di Malaysia berada pada tahap 55.3 peratus daripada keseluruhan bentuk muka bumi negara yang melepasi sasaran yang ditetapkan ketika sidang kemuncak itu (Ibrahim, 2019).

Datuk Seri Shamsul Iskandar Bin Mohd Akin yang merupakan Timbalan Menteri Industri Utama dalam kenyataan akhbar pada 25 Julai 2018 menjawab kenyataan Duta Republik Perancis ke Malaysia iaitu H.E. Frederic Laplanche yang dipetik sebagai berkata, "pendapat umum mengenai minyak sawit di EU masih negatif disebabkan oleh kebimbangan terhadap

perubahan iklim, perlindungan alam sekitar dan pemuliharaan biodiversiti". Menurut beliau lagi, kajian bebas yang dilakukan oleh Union of Concerned Scientists yang merupakan organisasi sokongan yang berkenaan dengan sains yang berpusat di Amerika Syarikat, menunjukkan bahawa kelapa sawit bukanlah penyebab utama penebangan hutan. Hakikatnya, ternakan dan soya menyumbang lebih banyak penebangan hutan berbanding kelapa sawit (Ministry of Primary Industries, 2019). Pada tahun 2018, jumlah kawasan penanaman kelapa sawit di Malaysia adalah 5.85 juta hektar, yang mencakupi hanya 0.11 peratus daripada jumlah keseluruhan kawasan pertanian global. Pada masa yang sama, kadar pertumbuhan kawasan penanaman kelapa sawit telah menurun kepada 1.48 peratus pada tahun-tahun kebelakangan ini dan dijangka mencapai maksimum 6 juta hektar pada tahun 2020. EU sendiri merupakan pengeluar utama kanola dengan penggunaan tanah berjumlah 6.8 juta hektar yang merupakan jumlah keluasan kawasan penanaman yang lebih besar daripada keseluruhan ladang kelapa sawit di Malaysia. Malah, perlindungan hutan EU hanya 33.7 peratus daripada jumlah keseluruhan kawasan tanah mereka. Hal ini berbeza daripada perlindungan hutan yang dimiliki oleh Malaysia iaitu sebanyak 55 peratus dan disahkan oleh Food and Agriculture Organization dan pihak berkuasa hutan yang lain (Ministry of Primary Industries, 2019).

Oleh itu, dapatlah dinyatakan bahawa isu penebangan hutan yang dilaporkan dalam akhbar-akhbar Kesatuan Eropah merupakan suatu sentimen yang bertujuan untuk memberi gambaran buruk terhadap industri sawit Malaysia. Dakwaan laman web Mongabay yang menyatakan bahawa Malaysia mempunyai kadar kehilangan tertinggi di dunia antara tahun 2000 dan 2012 jelas bertentangan dengan maklumat sedia ada. Secara faktanya, Malaysia berada di landasan yang tepat dalam pemuliharaan hutan, yakni keluasan hutan berada pada tahap 55.3 peratus daripada keseluruhan bentuk muka bumi negara. Keluasan tersebut melepasi sasaran yang ditetapkan ketika Sidang Kemuncak Bumi di Rio, Brazil pada 1992, iaitu sekurang-kurangnya berada pada tahap 50 peratus.

Ancaman terhadap hidupan liar

Isu lain yang dikeluarkan oleh akhbar negara-negara Kesatuan Eropah adalah ancaman terhadap hidupan liar seperti orang utan dan gajah. Super Express yang merupakan tabloid Poland yang diterbitkan di Warsaw dengan peredaran harian kira-kira 370,000, telah mengeluarkan sebuah artikel yang bertajuk *Popularne ciastka zawieraja olej palmowy i... zabijaja orangutany? Szokujacy raport* atau 'Kek popular' mengandungi minyak sawit dan membunuh orangutan? Laporan tersebut mengejutkan pengguna berikutan dakwaan bahawa produk Cadbury yang digemari ramai telah membantu memusnahkan habitat orang utan yang terancam di Indonesia dan Malaysia. Menurut para aktivis, setiap hari manusia menyebabkan kematian 25 spesies tersebut (Fakt, 2019). Salah satu penyebab utama kepupusan spesies orang utan ini kerana penebangan hutan tropika secara besar-besaran. Gazeta Wyborcza yang merupakan sebuah akhbar Poland dengan peredaran harian kira-kira 437,013 menyatakan bahawa kawasan hutan tersebut diperlukan untuk menanam ladang kelapa sawit kerana peningkatan permintaan terhadap minyak sayuran ini. Penebangan hutan secara besar-besaran ini telah mengancam habitat semulajadi orang utan dan mengakibatkan tiada sumber makanan, yang seterusnya membawa kepada kematian dan kepupusan haiwan ini (Chelminski, 2019).

Artikel lain yang bertajuk *Stop for palm oil! Poznań cares about ... orangutans!* pada tahun 2018 melaporkan bahawa ahli alamiah dari Poznań yang merupakan sebuah bandar di Warta River di sebelah barat Poland mahu memujuk penduduk setempat untuk berhenti daripada membeli produk yang mengandungi minyak sawit. Hal ini kerana ahli alamiah dari Poznań ini mendakwa bahawa untuk penanaman pokok sawit melibatkan pembukaan hutan tropika dan hal ini jelas memberi kesan terhadap habitat orang utan dan spesies haiwan yang lain. Sementara itu, Dr. Andrzej Węgiel dari University of Life Sciences di Poznan memberi peringatan mengenai gangguan habitat spesies orang utan, harimau dan gajah Asia yang merupakan 'penghuni' hutan tropika. Sebagai sebahagian daripada kempen tersebut, terdapat bengkel, pertandingan dan ceramah yang akan dianjurkan. Butiran boleh didapati, antara lain di Facebook, di bawah slogan: "Nie jem palmowego. Chronię orangutany" yang bermaksud "Saya tidak makan sawit, saya melindungi orang utan." (Mastalerek, 2018). Akhbar Metro yang merupakan akhbar utama Belgium dalam sebuah artikelnya yang bertajuk *Greenpeace viseert palmoliebeleid Mondelez* atau Greenpeace memberi tumpuan kepada dasar kelapa sawit Mondelez, menyatakan bahawa pembekal minyak kelapa sawit kepada syarikat Mondelez masih memusnahkan hutan hujan dalam skala yang besar. Mondelez yang menghasilkan jenama Lu, Côte D'or dan Oreo dan merupakan salah satu pembeli minyak sawit terbesar, mengakui bahawa usaha masih diperlukan dan mengumumkan bahawa ia akan mengecualikan dua belas pembekal. Menurut Greenpeace, pembekal minyak sawit memusnahkan kurang daripada 25,000 hektar habitat orang utan dalam tempoh dua tahun (Metro, 2018).

Sentimen bahawa penanaman kelapa sawit menyebabkan hidupan liar kehilangan habitat turut dimainkan melalui medium yang lain. Hal ini dibuktikan melalui iklan *Rang-tan: The Story of Dirty Palm Oil* pada musim Krismas tahun 2018 oleh pasaraya Iceland Food dengan kerjasama Greenpeace. Kempen melalui video tersebut memaparkan mengenai kartun orang utan yang menjelaskan kepada seorang gadis bahawa tempat tinggalnya di hutan tropika telah musnah disebabkan oleh penanaman kelapa sawit (Rajah 4). Video tersebut telah ditonton lebih dari empat juta dan 15 juta kali di YouTube dan Facebook. Tanda pagar NoPalmOilChristmas tular di Twitter ketika video itu hangat diperbincangkan. (NST, 2018).

Rajah 4: Tangkap layar iklan Rang-tan: The Story of Dirty Palm Oil

Menurut laman web campaign live yang berpusat di UK, video tersebut mendapat lebih daripada 100,000 siaran asal di Twitter, manakala siaran daripada Facebook Iceland yang asli dengan iklan itu telah dikongsi lebih daripada setengah juta kali. Iklan ini juga mendapat perhatian media tradisional termasuk sekurang-kurangnya 100 klip TV dan radio mengenai iklan tersebut, serta 31 keratan surat khabar cetak UK dan 126 p⁴³an berita dalam talian (Ibrahim, 2018). Independence UK dalam laporannya yang bertajuk '*Banned' Iceland Christmas Advert Named UK's Favourite*' menyatakan bahawa iklan Rang-tan yang dihasilkan oleh Pasaraya Iceland merupakan iklan kegemaran musim Krismas di UK pada tahun 2018. Kajian ke atas iklan-iklan Krismas yang disukai oleh rakyat UK, yang dijalankan oleh perkhidmatan pengujian iklan YouGov, menilai beberapa faktor, termasuk yang paling disukai dan yang paling sesuai dengan identiti jenamanya. Menurut kaji selidik tersebut, empat daripada lima orang berkata bahawa mereka menyukai iklan Iceland, 83 peratus berkata mereka fikir ia menonjol antara lain dan 87 peratus mendapati mesej dalam iklan itu mudah difahami. Tambahan pula, 75 peratus menganggap iklan itu "boleh dipercayai" menunjukkan kejayaan iklan yang dihasilkan oleh pasaraya Iceland ini dalam memberikan imej yang buruk kepada tanaman kelapa sawit (Barr, 2018).

Laporan akhbar di Eropah yang banyak melaporkan mengenai tanaman kelapa sawit yang telah mengganggu habitat hidupan liar ini telah membawa kepada sentimen anti sawit, ditambah dengan usaha daripada organisasi yang mempunyai kepentingan seperti pasaraya Iceland dan Greepeace yang telah berjaya mempengaruhi pengguna di negara-negara Kesatuan Eropah bahawa minyak sawit telah memusnahkan habitat hidupan liar. Laporan akhbar dan usaha-usaha yang dilakukan dalam meyakinkan pengguna bahawa minyak sawit telah mengancam kehidupan liar menyebabkan pengguna menolak untuk menggunakan minyak sawit dalam kehidupan seharian. Hal ini turut menyebabkan eksport sawit ke negara-negara Eropah ini semakin menurun.

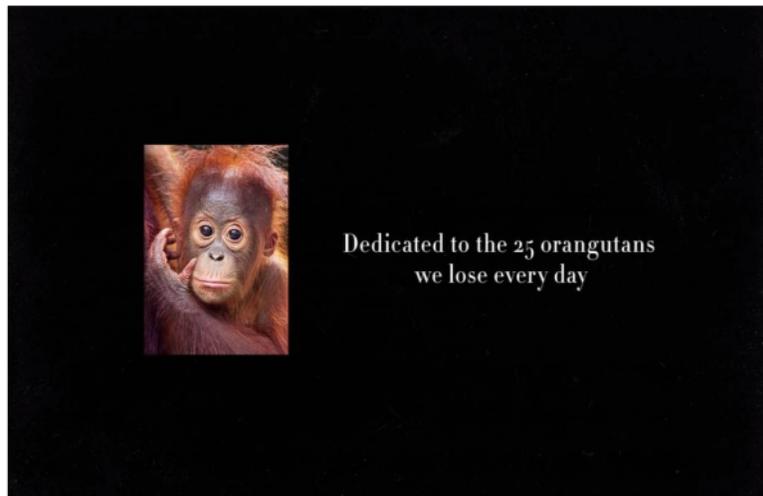
Isu ancaman hidupan liar yang dibincangkan oleh akhbar negara-negara Kesatuan Eropah ini ternyata merupakan sentimen yang dimainkan bagi menunjukkan keburukan penanaman kelapa sawit Malaysia. Hakikatnya, laporan tersebut berbeza daripada kenyataan yang sebenar di Malaysia. Hasil kajian yang dilakukan oleh Dana Hidupan Liar Sedunia (WWF) Malaysia membuktikan bahawa Malaysia merupakan zon selamat untuk hidupan liar. Buktinya, populasi terkini orang utan di Sabah pada tahun 2017 dianggarkan kira-kira 11,000 ekor dan jumlah ini merupakan angka yang sama dilaporkan 15 tahun yang lalu. Ini sekaligus menyangkal dakwaan akhbar Eropah.

Donna Simon yang merupakan Ketua Pasukan Orang Utan WWF-Malaysia menyatakan bahawa di hutan tengah Sabah, khususnya di Deramakot, Kinabatangan dan Ulu Segama, Lahad Datu berjaya melindungi 5,933 orang utan pada tahun 2017 berbanding 5,376 ekor pada tahun 2002. Populasi lain dengan sekurang-kurangnya 1,000 orang utan di kawasan Imbak-Kalabakan di barat daya Sabah turut ditemui. Habitat orang utan yang terancam juga berjaya dikesan dan seterusnya dipulihkan. Pengarah Jabatan Hidupan Liar Sabah (JHLS) iaitu Augustine Tuuga menjelaskan bahawa rantaian hidupan liar penting untuk menghubungkan hutan yang terpisah akibat aktiviti perladangan agar orang utan dapat terus hidup di kawasan yang dikelilingi kelapa sawit (Abdullah, 2019). Justeru, atas keprihatan tersebut, kerajaan Sabah memastikan hutan

baharu dilindungi sepenuhnya oleh kerajaan. Sebagai salah satu langkah dalam meningkatkan peluang kemandirian orang utan, kerajaan negeri Sabah memperuntukkan 30 peratus hutan sebagai kawasan yang sepenuhnya dilindungi. Datuk Seri Mohd Shafie Apdal yang merupakan Ketua Menteri Sabah juga telah membatalkan pembinaan jambatan merentasi Sungai Klinabatangan di Sukau yang dikhuatiri akan mengancam populasi orang utan (Awani, 2019). Ini dibuktikan melalui laporan HUTAN dan Pusat Lapangan Danau Girang pada tahun 2019 yang merupakan pertubuhan bukan kerajaan melalui pengarahnya iaitu Dr Benoit Goossens dan Dr Marc Ancrenaz. Kedua-dua institusi tersebut melaporkan bahawa populasi orang utan di Sabah sejak 20 tahun lalu adalah stabil di bawah pemerhatian Kerajaan Negeri Sabah.

Sarawak juga telah menjalankan usaha dalam pemuliharaan orang utan di mana kira-kira 2,500 ekor haiwan ini berjaya dilindungi tahun 2016. Datu Len Talif Salleh iaitu Menteri Muda Alam Sekitar menyatakan bahawa Batang Ai, Sebuyau dan Semenggoh merupakan habitat spesies orang utan telah dibangunkan sebagai taman negara. Beliau turut menjelaskan bahawa habitat baharu orang utan yang berjaya dikenal pasti akan diwartakan sebagai kawasan terlindung. Selain itu, kerajaan Sarawak menjalankan kerjasama dengan Persatuan Pemuliharaan Hidupan Liar (WCS) pada 1996 bagi merangka kerja perundangan dan struktur institusi untuk membimbing Sarawak mengurus hidupan liar seperti gajah dan orang utan. Berlaku peningkatan habitat orang utan yang ditemui di tanah Hak Adat Bumiputera (NCR) di Taman Negara Batang Ai. Oleh itu, kerajaan Sarawak tidak membenarkan pemilik tanah NCR menjadikan tanah mereka sebagai ladang kelapa sawit dan sebagai balasan, kerajaan negeri membawa syarikat-syarikat swasta bagi menjadikan kawasan tersebut sebagai tarikan ekopelancongan untuk menjana pendapatan penduduk tempatan. Di samping itu, aktiviti memburu orang utan secara haram bukan suatu isu di Sabah berikutan pembunuhan spesies haiwan ini menjadi suatu taboo dalam kalangan masyarakat peribumi, di samping adanya kesedaran bahawa orang utan merupakan spesies yang dilindungi dan terancam (Utusan Borneo, 2017).

Justeru, isu ancaman terhadap hidupan liar yang didakwa dalam akhbar-akhbar Eropah dan juga iklan Rang-tan yang menyatakan bahawa penanaman kelapa sawit menyebabkan kematian 25 ekor orang utan setiap hari (Rajah 5) merupakan suatu 'propaganda' yang menonjolkan keburukan minyak sawit. Laporan yang dikeluarkan akhbar-akhbar Eropah ini merupakan satu dakwaan yang tidak berasas dan disangkal dengan laporan WWF Malaysia dan laporan agensi bukan kerajaan yang lain seperti HUTAN dan Wildlife Conversation and Science Malaysia. Bilangan orang utan di Sabah dan Sarawak dinyatakan tidak menunjukkan pengurangan sejak 15 tahun yang lepas. Badan-badan ini juga mengakui bahawa kerajaan Sabah dan Sarawak telah menjalankan pelbagai usaha seperti mewartakan sesuatu kawasan sebagai taman negara dan juga penguatkuasaan undang-undang untuk memastikan kemandirian hidupan liar di kedua buah negeri ini.

Rajah 5: Tangkap layar iklan Rang-tan yang menyatakan bahawa penanaman kelapa sawit menyebabkan kematian 25 ekor orang utan dalam masa sehari.

Eksploitasi buruh dan buruh kanak-kanak

Eksploitasi pekerja dan penggunaan buruh kanak-kanak di ladang kelapa sawit turut menjadi salah satu isu yang dibangkitkan oleh akhbar-akhbar di negara Kesatuan Eropah. Dakwaan ini bermula pada tahun 2014 apabila Jabatan Buruh Amerika Syarikat mendakwa industri sawit di Malaysia memanfaatkan tenaga kerja imigran dan kanak-kanak. Pada November 2018, sebuah NGO telah menerbitkan laporan yang memperlihatkan penggunaan buruh paksa dalam pengeluaran minyak sawit di Malaysia, termasuk amalan seperti ancaman, keganasan, ketidakjelasan dalam terma dan syarat pekerjaan, pergantungan kepada majikan, kekurangan perlindungan oleh polis, perhambaan hutang dan kerja lebih masa tanpa sukarela (Suhana, Mohd Yusof, Novel, 2017). Perkara ini dapat dikaitkan dengan Malaysia yang tidak meratifikasi Konvensyen *International Labour Organization* atau Pertubuhan Buruh Antarabangsa (Konvensyen 97 dan Konvensyen 143) yang menetapkan piawaian untuk hak-hak tenaga pekerja asing. The Guardian di dalam artikelnya *Palm oil: why do we care more about orangutans than migrant workers?* menyatakan bahawa impak minyak kelapa sawit terhadap alam sekitar menjadi tumpuan dalam setiap perbincangan di mana penebangan hutan dan tanah menjadi tumpuan utama dalam setiap perbincangan di Eropah tetapi pekerja yang dieksploitasi dan digunakan dalam industri sawit tidak mendapat perhatian. Pablo Pacheco yang merupakan saintis utama di Pusat Penyelidikan Perhutanan Antarabangsa atau *Center for International Forestry Research* menyatakan bahawa industri minyak sawit tidak mungkin dapat berjalan tanpa buruh asing. (Villadiego, 2015).

Eric Gottwald yang merupakan Pengarah Undang-Undang Dan Dasar di International Labor Rights Forum menyatakan bahawa suasana pekerjaan di ladang-ladang adalah sukar dan rakyat Malaysia umumnya tidak sanggup untuk bekerja di ladang kelapa sawit untuk upah

rendah yang ditawarkan (Villadiego, 2015). Menurut Rikke Netterstrom, pengarah urusan di Helikonika, sebuah firma perundingan mengenai kelestarian, layanan yang buruk bermula di kampung pekerja di mana mereka direkrut melalui rangkaian agen yang bertanggungjawab untuk mendapatkan pekerja di ladang-ladang. Hal ini kerana buruh yang datang ke Malaysia telah membayar yuran sebelum sampai ke ladang kelapa sawit, yang menyebabkan buruh-buruh di ladang sawit ini menanggung hutang yang banyak (Villadiego, 2015). Gotwald mendakwa buruh yang bekerja di ladang sawit berada dalam sistem yang sangat kasar. Beliau turut mengemukakan bahawa ramai pekerja yang dijadikan sebagai buruh harian tanpa apa-apa kontrak bertulis dan undang-undang Malaysia sangat tidak sesuai dengan pendatang yang dapat dikaitkan dengan undang-undang buruh di Malaysia yang tidak selari dengan konvensyen ILO mengenai hak buruh asing. Undang-undang yang mengikat permit kerja imigran kepada majikan tertentu, menyukarkan untuk mencari peluang yang lebih baik di ladang atau sektor lain (Villadiego, 2015).

Buruh kanak-kanak juga merupakan satu perbincangan utama dalam industri sawit Malaysia. Buruh kanak-kanak ini berada di ladang kelapa sawit di Indonesia dan Malaysia, terutamanya disebabkan oleh kuota penuaian yang tinggi yang dikenakan oleh ladang-ladang pada ibu bapa mereka. Mengikut perangkaan yang dibentangkan dalam seminar '*Children in the Plantation of Sabah: Stakeholder Consultation Workshop Report*' menunjukkan bahawa pada tahun 2017, terdapat 152 juta kanak-kanak berusia di antara 5 hingga 17 tahun dijadikan buruh kanak-kanak dan 70.9 peratus bekerja dalam sektor perladangan (Stakeholder Consultation Workshop Report, 2017). Secara umumnya, kanak-kanak seawal 12 atau 13 tahun akan ditemui di ladang kelapa sawit untuk membantu ibu bapa mereka atau bekerja sebagai pekerja sepenuh masa di ladang kelapa sawit tersebut. Menurut akhbar Metro yang merupakan akhbar dengan 800 000 pembaca di Belgium menyatakan bahawa Amnesty yang merupakan sebuah organisasi bukan kerajaan yang memberikan tumpuan kepada hak asasi manusia telah meneliti pembekal minyak sawit utama iaitu Wilmar dan mendapati kanak-kanak berusia 8 hingga 14 tahun di ladang kelapa sawit yang melakukan kerja fizikal berat (Metro, 2016). Dalam artikel tersebut juga, akhbar tersebut telah menyertakan gambar dengan keterangan buruh kanak-kanak masih wujud dalam industri sawit (Rajah 6).

Rajah 6 Gambar yang dimuatkan dalam artikel mengenai buruh kanak-kanak oleh akhbar Metro Belgium

Isu tambahan mengenai hak kanak-kanak ini ialah anak-anak tanpa kerakyatan. *Stateless Children* merupakan seseorang yang dianggap tidak mempunyai negara oleh mana-mana negeri di bawah kuasa undang-undang artikel 1 Konvensyen 1954 berhubung dengan Status Orang Tanpa Kerakyatan. Di sini, kewarganegaraan merujuk kepada ikatan undang-undang antara seseorang dan negeri. Bon ini akan dapat dilihat sebagai satu bentuk keahlian rasmi yang memberikan kepada hak-hak tertentu kebangsaan seperti hak untuk hidup di negara ini atau mengambil bahagian dalam pilihan raya serta tugas seperti kewajipan perkhidmatan tentera. Seseorang kanak-kanak tanpa kerakyatan tidak mempunyai keahlian dan akan dilihat dan dianggap sebagai orang asing oleh setiap negara di dunia. Fenomena ini juga telah digambarkan sebagai "*de jure statelessness*". Sejak tahun 2006, kanak-kanak yang tidak mempunyai dokumen untuk membuktikan kewarganegaraan mereka tidak dapat untuk mengakses perkhidmatan kerajaan, termasuk kesihatan dan pendidikan. Marcus Colchester, penasihat dasar senior di Program Orang Hutan, menganggarkan terdapat kira-kira 60,000 kanak-kanak tanpa kerakyatan di negeri Sabah sahaja (Villadiego, 2015).

Dalam menjawab dakwaan dalam akhbar Eropah yang menonjolkan eksploitasi ladang kelapa sawit ke atas buruh asing, kerajaan telah membiayai dan memulakan kajian sebanyak RM5 juta di bawah pengawasan organisasi antarabangsa, untuk memastikan tentang kelaziman buruh paksa dan kanak-kanak dalam sektor minyak sawit pada Jun 2018. Kerajaan melengkapkan pengumpulan data pada Januari 2019 dan melaporkan ia sedang menganalisis data itu pada akhir tempoh pelaporan (Kedutaan A.S., 2019).

Laporan akhbar Eropah yang ingin menonjolkan eksploitasi kerajaan Malaysia ke atas kanak-kanak dibidas oleh Datuk Seri Mah Siew Keong yang merupakan bekas Menteri Perusahaan, Perladangan dan Komoditi. Beliau menyatakan bahawa ladang-ladang sawit di Malaysia tidak pernah menggunakan buruh paksa kanak-kanak dalam sektor perladangan sawitnya. Dakwaan terhadap beberapa ladang sawit di Malaysia yang mendapati ada kanak-kanak terbabit dalam kerja ladang, sedangkan menurut beliau, hal tersebut menjadi lumrah, budaya dan amalan tradisional pekebun kecil sawit di Malaysia yang membawa anak mereka ke kebun kerana tiada penjaga di rumah. Beliau menambah bahawa kemungkinan besar terdapat

1 kanak-kanak yang sedang mengutip buah sawit yang bertaburan di sekitar kawasan ladang bukanlah sebagai pekerja namun hanya dibawa ibu bapa (Annuar, 2015).

Kerajaan dalam usaha untuk mengelakkan buruh kanak-kanak telah meluluskan Rancangan Undang-undang Kanak-Kanak dan Orang Muda (Pekerjaan) (Pindaan) 2018 yang bertujuan meningkatkan perlindungan terhadap golongan berkenaan berhubung dengan pekerjaan. M. Kulasegaran yang merupakan Menteri Sumber Manusia menyatakan bahawa pindaan kepada Akta Kanak-Kanak dan Orang Muda (Pekerjaan) 1966 itu bagi memastikan undang-undang buruh di Malaysia selari dengan piawaian antarabangsa khususnya konvensyen Pertubuhan Buruh Antarabangsa (ILO). Beliau menambah sejak Malaysia meratifikasi Minimum Age Convention 1973 dan Worst Form of Child Labour Convention 1999, ILO telah membuat teguran kepada Malaysia kerana peruntukan dan pelaksanaan Akta Kanak-Kanak dan Orang Muda tidak selari dengan prinsip konvensyen berkenaan. Justeru, pindaan akta ini adalah sebahagian langkah pembaharuan yang holistik kepada lanskap undang-undang buruh negara. Dalam pada itu, Kulasegaran menyatakan bahawa kanak-kanak tidak dibenarkan bekerja dari 8 malam hingga 7 pagi. Bagi kanak-kanak yang terlibat di dalam iklan atau kegiatan seni pula, majikan perlu mendapatkan lesen untuk tujuan itu (Bernama, 2018). Pindaan akta itu menetapkan kanak-kanak dan orang muda tidak dibenarkan melakukan kerja merbahaya seperti mengendali jentera selain dilindungi daripada terdedah kepada bahan kimia berbahaya, berdebu, suhu melampau dan bunyi bising. Majikan juga tidak dibenarkan menggaji kanak-kanak dan orang muda untuk menjual alkohol, pekerjaan berkaitan perjudian dan loteri, perkhidmatan urut dan refleksiologi, pelacuran atau mengambil mereka sebagai pengiring sosial (Ibrahim, 2018).

1 Majikan yang menggaji kanak-kanak di bawah usia 15 tahun akan berdepan hukuman penjara maksimum dua tahun atau maksimum lima tahun bagi kesalahan berulang mengikut Akta Kanak-Kanak dan Orang Muda (Pekerjaan) (Pindaan) 2018. Selain hukuman penjara, denda juga dinaikkan daripada tidak melebihi RM5,000 kepada tidak melebihi RM50,000 dan jika kesalahan itu diulang, boleh didenda tidak melebihi RM100,000. Bagaimanapun Akta 350 hanya terpakai di Semenanjung dan dikuatkuasakan oleh Jabatan Tenaga Kerja Semenanjung Malaysia. Bagi Sabah dan Sarawak, peruntukan seumpama Akta 350 ini diperuntukkan dalam Ordinan Buruh (Sabah Bab 67) dan Ordinan Buruh (Sarawak Bab 76) yang masing-masing dikuatkuasakan oleh Jabatan Tenaga Kerja Sabah dan Jabatan Tenaga Kerja Sarawak (Ibrahim, 2018).

Maka, tindakan kerajaan dalam melaksanakan undang-undang yang lebih ketat terhadap buruh kanak-kanak dapat mengelakkan daripada berlakunya eksploitasi terhadap buruh kanak-kanak. Akta Kanak-Kanak dan Orang Muda (Pekerjaan) 1966 yang telah dipinda pada tahun 2019 menggariskan bahawa kanak-kanak dan orang muda tidak dibenarkan melakukan kerja merbahaya seperti mengendali jentera selain dilindungi daripada terdedah kepada bahan kimia berbahaya, berdebu, suhu melampau dan bunyi bising juga merupakan satu perlindungan kepada kanak-kanak yang bekerja dalam industri yang memerlukan kerja berat. Hukuman yang berat dalam undang-undang ini juga menunjukkan ketegasan kerajaan Malaysia dalam menangani masalah buruh kanak-kanak ini.

Pencemaran alam sekitar

Antara isu lain yang diketengahkan oleh surat khabar negara-negara Eropah adalah pencemaran alam sekitar yang disebabkan oleh tanaman kelapa sawit. Isu pencemaran alam sekitar bukan satu isu yang baru berlaku di Malaysia. Isu pencemaran alam sekitar sudah mula berlaku semenjak 1966 yang merupakan kes jerebu pertama yang dilaporkan di Malaysia yang disebabkan oleh faktor tempatan seperti pembakaran terbuka, pembakaran bahan api dari industri perkilangan dan kenderaan. Masalah jerebu yang paling teruk melanda negara berlaku pada 19 September 1997 apabila Perdana Menteri ketika itu, Datuk Seri Dr Mahathir Mohamad mengisytiharkan darurat jerebu di Sarawak apabila bacaan IPU melebihi 650 iaitu paras 'berbahaya' paling tinggi dalam sejarah. Ia merupakan perisytiharan darurat jerebu alam sekitar pertama dalam sejarah negara. Masalah jerebu yang berlaku di Asia Tenggara ini telah menyebabkan BBC UK menerbitkan artikel yang bertajuk *South East Asia haze: What is slash-and-burn?* pada 24 Jun 2013 yang menyatakan bahawa teknik tebang dan bakar ini merupakan satu amalan pertanian yang digunakan untuk membersihkan tanah, hutan atau gambut untuk tujuan perladangan. Di bawah amalan ini, petani didakwa memotong sebahagian daripada tumbuh-tumbuhan di atas tanah dan kemudian membakar bakinya. Apabila api bermula di tanah gambut, kebakaran sangat sukar untuk dikawal atau dihentikan. Kebakaran ini menghasilkan kabus yang tebal dan melepaskan sejumlah besar gas rumah hijau. Jerebu yang berlaku di negara-negara Asia Tenggara disebabkan oleh kebakaran di Sumatera, Indonesia, yang kebanyakannya merupakan bench gambut (BBC News, 2013).

Masalah jerebu yang melanda negara-negara di Asia Tenggara ini berlaku sekali lagi pada tahun 2019 yang berpunca daripada kebakaran hutan di Sumatera dan Kalimantan. Menurut agensi bencana nasional Indonesia, terdapat 328,724 hektar tanah yang dibakar dari Januari hingga Ogos pada tahun 2019. Jerebu yang berlaku pada tahun 2019 ini menimbulkan reaksi yang negatif daripada akhbar-akhbar di Eropah. The Brussels Times yang merupakan media berita harian terbesar dalam bahasa Inggeris di Belgium, dengan lebih daripada 1 juta kunjungan sebulan dalam artikelnya yang bertajuk *Indonesian Inaction Forces Eu's Hand With Regard To Palm Oil Forest Fires* menyatakan bahawa kebakaran hutan di Indonesia yang telah memberikan kesan kepada negara-negara jirannya yang lain seperti Malaysia dan Singapura disebabkan oleh faktor utama iaitu penanaman kelapa sawit dan pengeluaran kertas (Lind, 2019). Dalam artikel tersebut, penulis telah menggunakan gambar yang menunjukkan kebakaran hutan dan keterangan gambar tersebut menyatakan bahawa Kebakaran besar-besaran telah dicetuskan secara sengaja di Indonesia dan Malaysia untuk menyediakan ruang untuk ladang kelapa sawit (Rajah 7). Imej ini ternyata telah memberikan gambaran bahawa pembakaran hutan secara terbuka yang berlaku di Malaysia dan Indonesia merupakan satu kegiatan yang disengajakan untuk membuka kawasan baru untuk penanaman kelapa sawit.

Rajah 7: Imej yang digunakan oleh The Brussels Times dalam menunjukkan pembakaran hutan yang berlaku di Malaysia dan Indonesia

Antara kawasan yang paling terjejas ialah Kalimantan Tengah, Barat dan Selatan, Riau, Jambi dan Sumatera Selatan. Tetapi Indonesia bukanlah satu-satunya penyebabnya. Terdapat juga kes-kes pembakaran terbuka di negara jiran Malaysia, walaupun ia jauh berbanding Indonesia. Sehingga 14 September, terdapat 10 kawasan panas di negeri-negeri Malaysia di Sabah dan Sarawak, berbanding 627 di Kalimantan, menurut Pusat Keparakan Meteorologi ASEAN.

Masalah jerebu ini disebabkan oleh pergerakan angin rentas sempadan yang membawa zarah dari kawasan pembakaran di Sumatera dan Kalimantan, Indonesia ke kawasan pantai barat Semenanjung Malaysia serta Sabah dan Sarawak. Perkara ini telah menyebabkan merosotan drastik dalam kualiti udara. Di Malaysia, beratus-ratus sekolah terpaksa ditutup selepas jerebu mencapai tahap "sangat tidak sihat" sebanyak 208 pada Indeks Pencemar Udara (API) di beberapa daerah. Selain menjejaskan saluran pernafasan dan mata, bahan cemar dalam jerebu boleh menyebabkan kerosakan jangka panjang yang serius kepada kesihatan. Indeks yang digunakan untuk mengukur kualiti udara diantau ini biasanya mengukur bahan zarah (PM10), partikel bersaiz Bahan Zarah (PM2.5), sulfur dioksida, karbon monoksida, nitrogen dioksida dan ozon (BBC News, 2019).

Risiko paling tinggi ke atas kesihatan adalah apabila partikel bersaiz Bahan Zarah (PM) 2.5 yang boleh menembusi beg udara di dalam paru-paru apabila disedut. Pendedahan jangka pendek kepada partikel ini selama beberapa jam atau hari, boleh memburukkan lagi penyakit paru-paru, menyebabkan serangan asma dan bronkitis akut secara tiba-tiba. Selain itu, ia juga boleh meningkatkan kecenderungan kepada jangkitan pernafasan. Bagi mereka yang mempunyai penyakit jantung, pendedahan jangka pendek dikaitkan dengan serangan jantung

dan aritmia (gangguan irama jantung). Pendedahan jangka panjang pula dikaitkan dengan masalah seperti kemerosotan fungsi paru-paru dan perkembangan bronkitis kronik dan kematian pra matang (Noor, 2019).

Dakwaan akhbar Kesatuan Eropah yang mengaitkan pembakaran terbuka dengan penanaman kelapa sawit di Malaysia pada tahun 2015 telah dijawab oleh Perdana Menteri ketika itu, Dato' Seri Mohammad Najib Razak yang menyatakan bahawa kerajaan Malaysia sentiasa menggesa Kerajaan Indonesia supaya mengambil langkah berkesan bagi menangani masalah jerebu sama ada melalui kerjasama dua hala atau sub-serantau melalui Jawatankuasa Pemandu Menteri Alam Sekitar Mengenai Pencemaran Jerebu Merentas Sempadan (Sub-Regional Ministerial Steering Committee on Transboundary Haze Pollution) yang melibatkan lima (5) buah negara iaitu Brunei, Indonesia, Malaysia, Singapura dan Thailand. Menyingkap episod jerebu yang melanda negara semenjak 22 Ogos 2015 hingga 12 Oktober 2015, pihak Kerajaan telah mengambil beberapa tindakan bagi mengatasi masalah tersebut di mana Dato' Seri Mohammad Najib Razak telah mengadakan pertemuan dua hala dengan rakan sejawatannya, Presiden Indonesia, Joko Widodo pada 11 Oktober 2015 di Jakarta, Indonesia. Kedua-dua Pemimpin antara lainnya telah bersetuju untuk memperkukuhkan kerjasama dalam penyelesaian masalah jerebu merentas sempadan. Ini termasuk cadangan oleh Malaysia bagi berkongsi kepakaran dalam pengurusan tanah gambut secara lestari seperti pembinaan telaga air tanah (tube well) bagi meninggikan paras air di kawasan tanah gambut supaya tidak terbakar semasa musim panas dan kering. Presiden Joko Widodo juga telah menyatakan persetujuan untuk menghantar pegawai-pegawainya ke Malaysia bagi melihat kaedah Malaysia melaksanakan pencegahan pembakaran di tanah gambut khasnya melihat infra struktur pencegahan pembakaran di tanah gambut (Dewan Rakyat Malaysia, 2015).

Selain itu, Malaysia juga telah menyertai Mesyuarat Ke-14 Suruhanjaya Bersama Kerjasama Dua Hala Malaysia-Indonesia yang diadakan pada 9 dan 10 Oktober 2015 di antara Menteri Luar Negeri Malaysia dan Menteri Luar Negeri Indonesia. Perbincangan tersebut menjurus kepada penyelesaian masalah jerebu merentas sempadan yang telah memberi kesan ketara kepada penduduk Malaysia, Indonesia dan Singapura serta tindakan yang telah diambil Indonesia untuk menanganinya melalui tindakan pemadaman ke kawasan kebakaran dan tindakan tegas ke atas syarikat serta individu yang didapati menyebabkan kebakaran. Kerajaan Indonesia amat menghargai bantuan Malaysia dalam membekalkan pesawat untuk membantu aktiviti pemadaman di Sumatera Selatan dan menghargai sokongan Malaysia untuk Indonesia menjadi negara tuan rumah bagi "ASEAN Transboundary Haze Coordinating Centre" yang sedang dalam proses pembangunan; dan oenyaluran bantuan pemadaman kebakaran di Sumatera Selatan dan Palembang, Sumatera, Indonesia telah bermula pada 11 Oktober 2015 yang melibatkan mobilisasi pesawat 'Bombardier CL 415' milik Agensi Penguatkuasaan Maritim Malaysia (APMM) bagi operasi pengeboman air (water bombing) di kawasan-kawasan kebakaran. Selain itu, Kerajaan kini sedang dalam proses rundingan untuk memeterai satu Perjanjian Persefahaman (MOU) dengan pihak Indonesia mengenai tindakan-tindakan pencegahan jerebu. Di bawah Perjanjian Persefahaman ini, Malaysia dan Indonesia akan bekerjasama, antara lainnya dalam bidang pembangunan keupayaan (capacity building) dan perkongsian maklumat serta kepakaran dalam bidang penguatkuasaan undang-undang

pembakaran terbuka, teknologi perladangan tanpa pembakaran (zero burning), pengurusan tanah gambut yang mampan dan latihan pemadaman kebakaran (Dewan Rakyat Malaysia, 2015).

Masalah jerebu yang berlaku sekali lagi pada tahun 2019 yang juga dikaitkan dengan penanaman kelapa sawit sehingga membawa kepada jerebu telah dijawab oleh Perdana Menteri Malaysia, Tun Dr Mahathir Mohamad yang memberi amaran bahawa kerajaan akan mengambil tindakan terhadap syarikat-syarikat Malaysia yang mengusahakan ladang-ladang di Indonesia yang menyumbang kepada masalah jerebu. Kerajaan Malaysia mengarahkan mereka supaya memadamkan kebakaran terlebih dahulu dan sekiranya syarikat yang terlibat enggan, tindakan akan diambil terhadap mereka. Dr Mahathir menambah bahawa Malaysia telah mengambil beberapa langkah untuk menangani kesan jerebu seperti melaksanakan pembenihan awam, menggalakkan orang ramai agar sentiasa berada dalam rumah dan menutup sekolah-sekolah, namun cara-cara baharu untuk mengurangkan jerebu perlu dicari (Bernama, 2019).

Menteri Industri Utama, Teresa Kok dalam kenyataannya menyatakan bahawa tindakan berterusan menyalahkan sektor perladangan sawit sebagai punca jerebu yang melanda Asia Tenggara ketika ini adalah tidak adil kerana kebakaran hutan bukan hanya berkaitan industri itu semata-mata. Beliau menambah bahawa kebanyakan tempat di Borneo, terutama Indonesia dan sebilangan kecil kawasan di Malaysia terkesan akibat fenomena El Nino kerana kebanyakan tanaman serta pokok ditanam di tanah gambut yang mudah terbakar. Maka, kebakaran hutan tidak semestinya berpunca daripada ladang sawit. Ia mungkin dari kawasan perladangan kejiranan atau tanaman lain yang menjadi lokasi bermulanya kebakaran dan merebak ke ladang sawit. Teresa Kok juga menegaskan bahawa industri sawit terutama perladangan skala besar milik Malaysia, mempraktikkan prinsip pensijilan Minyak Sawit Mampan (MSPO) dan secara tidak langsung, mereka mengamalkan amalan pertanian yang baik dan tidak akan melakukan pembakaran terbuka. (Annuar, 2019).

Menteri Alam Sekitar dan Perhutanan Indonesia, Siti Nurbaya Bakar telah menamakan empat syarikat minyak sawit yang mempunyai hubungan dengan Malaysia sebagai antara penyebab kebakaran beberapa hutan di Indonesia. Antara syarikat yang dinamakan ialah OI Corporation, Sime Darby Bhd, TDM Bhd dan Kuala Lumpur Kepong Bhd. Menjawab kepada tuduhan ini, Teresa Kok yang merupakan Menteri Industri Utama meminta supaya Indonesia membuktikan tuduhan bahawa anak syarikat kelapa sawit dari Malaysia antara penyebab kebakaran hutan di Indonesia. Teresa menyatakan bahawa anak syarikat kelapa sawit milik negara ini amat dikenali dan mereka mengamalkan penanaman lestari yang disahkan melalui Skim Pensijilan Kelestarian & Karbon Antarabangsa (ISCC) atau gabungan sistem pensijilan diiktiraf di peringkat antarabangsa. Beliau menambah bahawa tindakan Indonesia menyalahkan ladang milik syarikat Malaysia berhubung kebakaran hutan di beberapa bahagian negara itu, mengundang kebimbangan dan mereka perlu menyiasat sendiri tanpa menuding jari kepada kerajaan Malaysia. Sekiranya syarikat terbabit didapati melakukan kesalahan, Indonesia perlu mengemukakan kertas siasatan dan diserahkan kepada kerajaan Malaysia untuk diteliti dan tindakan lanjut. Teresa menegaskan bahawa tindakan sedemikian juga tidak masuk akal dan dibimbangi tuduhan itu akan digunakan aktivis anti kelapa sawit yang boleh menyebabkan status Malaysia sebagai pengeluar minyak sawit utama terjejas. (Ahmad, 2019).

Isu pencemaran alam sekitar yang diketengahkan melalui laporan akhbar Kesatuan Eropah merupakan satu sentimen yang dimainkan dan berupaya menjejaskan industri sawit Malaysia kerana laporan akhbar yang menunjukkan berlakunya pembakaran hutan-hutan secara besar-besaran yang dikaitkan dengan pembukaan tanaman kelapa sawit telah memburukkan imej industri sawit Malaysia. Isu pencemaran alam sekitar ini juga merupakan sentimen kerana pembakaran hutan yang berlaku secara besar-besaran ini hanya berlaku di Indonesia dan tiada bukti yang dikemukakan oleh negara tersebut yang mengaitkan ladang kelapa sawit milik syarikat Malaysia dengan pembakaran hutan secara besar-besaran sehingga hari ini.

IMEJ BURUK TERHADAP INDUSTRI SAWIT MALAYSIA

Industri sawit di Malaysia sememangnya berperanan penting dalam ekonomi negara. Hal ini dibuktikan melalui penghasilan minyak sawit dan produk pertanian berasaskan minyak sawit yang merupakan produk eksport keempat terpenting pada tahun 2017 (Ministry of International Trade and Industry, 2017). Minyak kelapa sawit juga merupakan tanaman serba guna. Tanaman kelapa sawit seluas 20.55 juta hektar menghasilkan 80.54 juta tan minyak kelapa sawit termasuk minyak isirung sawit berbanding tanaman soya seluas 125.49 juta hektar yang hanya menghasilkan 56.39 juta tan minyak kacang soya (Malaysian Palm Oil Board, 2019). Selain itu, minyak sawit juga merupakan bahan yang banyak terdapat dalam makanan seperti aiskrim dan coklat, di samping digunakan dalam produk kecantikan seperti syampu dan solekan. Salah satu sifat kelapa sawit adalah membantu mengunci rasa, menghasilkan tekstur yang licin dan berkrim. Ini menjadikannya sempurna untuk produk makanan seperti mayonis dan kuah salad serta coklat dan ais krim. Minyak sawit juga berfungsi sebagai agen penstabil, membantu mengikat produk bersama, yang menjadikannya sesuai untuk syampu, losyen pelembab, sabun, minyak badan dan banyak produk penjagaan diri yang lain. Ia berfungsi dengan fungsi yang sama dalam pembersih isi rumah dan sebilangan produk penjagaan rumah yang lain (Unilever, 2019).

Melalui perbincangan di atas, iaitu mengenai kepentingan industri sawit kepada ekonomi negara dan juga kepada industri makanan, isu tanaman sawit yang dilaporkan dalam akhbar Kesatuan Eropah melalui isu penebangan hutan, ancaman kepada hidupan liar, eksploitasi buruh asing dan buruh kanak-kanak serta pencemaran alam sekitar menunjukkan bahawa kempen antisawit yang berlaku di negara Kesatuan Eropah adalah tidak wajar. Hal ini demikian kerana laporan akhbar Kesatuan yang membincangkan mengenai isu-isu tersebut adalah sebagai satu sentimen yang dimainkan bagi memberikan imej yang buruk terhadap industri sawit Malaysia. Sentimen-sentimen yang dibincangkan ini telah menimbulkan kebimbangan para pengguna di negara Kesatuan Eropah terhadap kemudahan yang dibawa oleh industri sawit dan seterusnya melahirkan tuntutan daripada pengguna di Eropah ini agar produk-produk yang menggunakan minyak sawit mestilah tidak membahayakan alam sekitar dan lestari sepenuhnya. Justeru, pelbagai usaha telah dilaksanakan oleh kerajaan Malaysia untuk memenuhi tuntutan tersebut seperti pelaksanaan undang-undang, pemeliharaan hutan dan Kerjasama dengan negara pengeluar minyak sawit yang lain. Hal ini adalah untuk memastikan industri sawit Malaysia sentiasa berada di landasan yang betul agar sentiasa memenuhi kehendak pasaran di Eropah.

KESIMPULAN

Tuntasnya, industri perladangan kelapa sawit memainkan peranan yang penting dalam pertumbuhan sektor pertanian di Malaysia dari segi sumbangannya kepada pendapatan estet, tukaran mata wang asing dan guna tenaga. Industri sawit telah memberi manfaat kepada penduduk melalui pendapatan pertukaran asing tahunan sebanyak RM30 bilion atau kira-kira AS \$8 bilion. Dengan membelanjakan kira-kira AS\$ 80 juta setahun dalam penyelidikan dan pembangunan, industri minyak sawit meningkatkan beberapa aspek operasi, yang membawa kepada permintaan yang lebih tinggi dan harga minyak sawit yang lebih baik. Industri sawit juga telah membantu membasmi kemiskinan dalam kalangan rakyat Malaysia melalui pengenalan FELDA. Pelancaran Pelan Induk Perindustrian pada tahun 1986 telah memacu industri memproses minyak sawit dan terus mengembangkan industri sawit Malaysia.

Terdapat pelbagai isu yang diketengahkan oleh akhbar-akbar negara Kesatuan Eropah mengenai minyak sawit Malaysia seperti penebangan hutan, ancaman hidupan liar, eksploitasi buruh dan buruh kanak-kanak serta pencemaran alam sekitar. Namun, segala dakwaan yang dikeluarkan oleh akhbar-akhbar ini telah dijawab oleh kerajaan Malaysia melalui Kementerian Industri Utama, Perdana Menteri dan agensi lain seperti MPOB. Terdapat juga usaha yang dilakukan untuk menyelesaikan isu ini seperti pengenalan rang undang-undang untuk memastikan ⁴⁶kej industri sawit Malaysia sentiasa terjaga. Melalui usaha-usaha yang dilakukan ini, industri kelapa sawit Malaysia telah menjadi salah satu sektor yang paling tera²⁸ dalam sistem pertanian negara di dunia di mana yang dapat dilihat melalui penubuhan Malaysian Palm Oil Board, Malaysian Palm Oil Council dan Malaysian Palm Oil Certification Council yang memastikan agar industri sawit di Malaysia sentiasa lestari dan mampan seiring dengan pertambahan permintaan minyak sayur akibat daripada pertambahan populasi penduduk dunia. Akhirnya, hubungan perdagangan yang jujur, adil dan timbal balik dengan EU boleh diselamatkan dan isu ini perlu diselesaikan demi kepentingan pekebun-pekebun kecil yang berjumlah 650 000, pengguna di Eropah dan persekitaran.

RUJUKAN

- Azlizan Mat Enh & Norlilawati Samak. (2020). Peranan akhbar sebagai wadah komunikasi pemerintah selepas Pilihan Raya Umum 1969. *Jurnal Komunikasi: Malaysian Journal of Communication*, 36 (1), 1-19.
- Barr, S. (2018, 22 Disember). 'Banned' Iceland christmas advert named UK's favourite. *Independent UK*. <https://www.independent.co.uk/life-style/christmas/iceland-christmas-advert-banned-palm-oil-sainsburys-aldi-mcdonalds-boots-a8695856.html>
- BBC UK. (2019, 18 Julai). Orangutan numbers stable but palm oil still a threat. <https://www.bbc.com/news/newsbeat-49036245>
- Belga, T. (2016, 30 November). Nog steeds kinderarbeid in palmolie-sector. *Metro*. <https://nl.metrotime.be/2016/11/30/news/nog-steeds-kinderarbeid-in-palmolie-sector/>.
- Butler, R. A. (2013, 15 November). Malaysia has the world's highest deforestation rate, reveals Google forest map. *Mongabay*. <https://news.mongabay.com/2013/11/malaysia-has-the-worlds-highest-deforestation-rate-reveals-google-forest-map/>
- Chełmiński, J. (2019, 17 Jun). Palm oil, however, good? WWF: better than soy. *Gazeta Wyborcza*. <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,24910277,olej-palmowy-jednak-dobry-wwf-lepszy-niz-sojowy.html?disableRedirects=true>.
- Dongen, A. V. (2019, 13 Mac). Palm oil in biodiesel is not sustainable, says brussels now. "and that's good for the orangutan. *Algemeen Dagblad*. <https://www.ad.nl/buitenland/palmolie-in-biodiesel-is-niet-duurzaam-zegt-brussel-nu-en-dat-is-goed-voor-de-orang-oetang~a30c6142/>
- Fakt. (2018, 3 Oktober). Well-known crisp producers change their composition. <https://www.fakt.pl/pieniadze/zakupy/zmieni-sie-sklad-chipsow-lays-w-polsce-olej-slonecznikowy-zamiast-palmowego/1ec1q37>
- Ibrahim, M. (2018, 12 November). Iceland's 'Rang-tan' ad hits 30m online views and prompts petition. *Campaign*. <https://www.campaignlive.co.uk/article/icelands-rang-tan-ad-hits-30m-online-views-prompts-petition/1498682>
- Kedutaan A.S. di Malaysia. (2019). *Laporan Perdagangan Orang 2019 (Malaysia)*. <https://my.usembassy.gov/ms/our-relationship-ms/laporan-rasmi/report-2019-trafficking-in-persons-062019-ms/>
- Lind, S. (2019, 8 Oktober). Indonesian inaction forces EU's hand with regard to palm oil forest fires. *The Brussels Times*. <https://www.brusselstimes.com/opinion/72097/indonesian-inaction-forces-eus-hand-with-regard-to-palm-oil-forest-fires/>
- Mah Siew Keong. (2017, 17 Mei). Kegemilangan 100 tahun industri sawit dan wawasan hadapan. *Berita Harian*. <https://www.bharian.com.my/node/283365>

- Malaysia. Economics and Industry Development Division. Malaysian Palm Oil Board. (2015). Overview of the Malaysian oil palm industry 2015. http://bepi.mpob.gov.my/images/overview/Overview_of_Industry_2015.pdf
- Malaysia. Economics and Industry Development Division. Malaysian Palm Oil Board. (2016). Overview of the Malaysian oil palm industry 2016. http://bepi.mpob.gov.my/images/overview/Overview_of_Industry_2016.pdf
- Malaysia. Economics and Industry Development Division. Malaysian Palm Oil Board. (2017). Overview of the Malaysian oil palm industry 2017. http://bepi.mpob.gov.my/images/overview/Overview_of_Industry_2017.pdf
- Malaysia. Economics and Industry Development Division. Malaysian Palm Oil Board. (2018). Overview of the Malaysian oil palm industry 2017. http://bepi.mpob.gov.my/images/overview/Overview_of_Industry_2018.pdf
- Malaysia. Parliament of Malaysia. (2015). Pemberitahuan Pertanyaan Lisan Dewan Rakyat Mesyuarat Ketiga, Penggal Ketiga, Parlimen Ketiga Belas. <https://pardocs.sinarproject.org/documents/2019-march-april-parliamentary-session/oral-questions-soalan-lisan/2019-03-13-parliamentary-replies/par14p2m1-soalan-lisan-1.pdf>
- Malaysia. Parliament of Malaysia. (2019). Kertas Putih: Ke Arah Kelestarian Lembaga Kemajuan Tanah Persekutuan (FELDA). <https://www.pmo.gov.my/2019/04/kertas-putih-ke-arrah-kelestarian-lembaga-kemajuan-tanah-persekutuan-felda/>
- Maslida Yusof, Nor Hashimah Jalaluddin, Harishon Radzi & Karim Harun. 2021. Pelaporan isu kelapa sawit dalam tajuk akhbar dalam talian: Analisis pragmatik. *Jurnal Komunikasi: Malaysian Journal of Communication* 37(1): 126-145.
- NST Business. (2018, November). Malaysia lauds UK regulator's ban on Iceland Food's anti-palm oil campaign. <https://www.nst.com.my/business/2018/11/431968/malaysia-lauds-uk-regulators-ban-iceland-foods-anti-palm-oil-campaign>
- Nunez, C. (2019). Deforestation. <https://www.nationalgeographic.com/environment/global-warming/deforestation/>.
- Samadi Ahmad. (2019, 19 September). Indonesia perlu buktikan syarikat dari Malaysia punca jerebu. *Berita Harian*. <https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2019/09/608670/indonesia-perlu-buktikan-syarikat-dari-malaysia-punca-jerebu>
- Stakeholder Consultation Workshop Report. (2017). Children in the Plantations of Sabah, Challenges for Business and Recommendation for Improved Sustainability Practices.
- Suhaila Shahrul Anuar. (2017, 29 Mac). Tiada buruh kanak-kanak di ladang sawit. *Berita Harian*. <https://www.bharian.com.my/node/265485>

Suhaila Shahrul Annuar. (2019, 23 September). Berterusan salahkan industri sawit punca jerebu tidak adil. *Berita Harian*.
<https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2019/09/610011/berterusan-salahkan-industri-sawit-punca-jerebu-tidak-adil>

Suhana Saad, Mohd Yusof Abdullah & Novel Lyndon. (2017). Peranan pemimpin pendapat dalam penyebaran inovasi penanaman kelapa sawit. *Jurnal Komunikasi: Malaysian Journal of Communication*, 33(2): 73-88.

Tullis, P. (2019, 19 Februari). How the world got hooked on palm oil. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/news/2019/feb/19/palm-oil-ingredient-biscuits-shampoo-environmental>

Unilever. (2019). Transforming the palm oil industry.
<https://www.unilever.com/sustainable-living/reducing-environmental-impact/sustainable-sourcing/transforming-the-palm-oil-industry/>

Villadiego, L. (2015, 9 November). Palm oil: why do we care more about orangutans than migrant workers? *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/sustainable-business/2015/nov/09/palm-oil-migrant-workers-orangutans-malaysia-labour-rights-exploitation-environmental-impacts>

Young, T. (2011, 7 Februari). Malaysian palm oil destroying forests, report warns. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/environment/2011/feb/02/malaysian-palm-oil-forests>

Laporan Akhbar

ORIGINALITY REPORT

28%

SIMILARITY INDEX

27%

INTERNET SOURCES

1%

PUBLICATIONS

5%

STUDENT PAPERS

PRIMARY SOURCES

1	www.bharian.com.my Internet Source	8%
2	www.ketsa.gov.my Internet Source	5%
3	www.studocu.com Internet Source	2%
4	www.utusanborneo.com.my Internet Source	1%
5	Submitted to Universiti Malaysia Sabah Student Paper	1%
6	labourlawbox.com Internet Source	1%
7	www.malaysiakini.com Internet Source	1%
8	parlimen.gov.my Internet Source	1%
9	dialograkyat.blogspot.com Internet Source	1%

10	www.coursehero.com Internet Source	1 %
11	bidadari.my Internet Source	<1 %
12	www.epu.gov.my Internet Source	<1 %
13	my.usembassy.gov Internet Source	<1 %
14	www.astroawani.com Internet Source	<1 %
15	www.ukm.my Internet Source	<1 %
16	www.utusan.com.my Internet Source	<1 %
17	Henny Triwardani Sopiana, Ali Muhammad, Zulfan Fakhri Mahendra. "The effect of pressure of environmental business and NGO interests on the policy of restricting the EU palm oil import from Indonesia and Malaysia", E3S Web of Conferences, 2021 Publication	<1 %
18	thenusantaradaily.com Internet Source	<1 %
19	www.utupub.fi Internet Source	<1 %

20	m.malaysiakini.com Internet Source	<1 %
21	ms.wikipedia.org Internet Source	<1 %
22	www.freemalaysiatoday.com Internet Source	<1 %
23	harithsidek.blogspot.com Internet Source	<1 %
24	ejournals.ukm.my Internet Source	<1 %
25	anyflip.com Internet Source	<1 %
26	dululainsekaranglain.com Internet Source	<1 %
27	gfmc.online Internet Source	<1 %
28	www.cbd.int Internet Source	<1 %
29	www.sinarharian.com.my Internet Source	<1 %
30	preferredbynature.org Internet Source	<1 %
31	voice-of-borneo.blogspot.com Internet Source	<1 %

32	www.se.pl Internet Source	<1 %
33	belanjawan2021.treasury.gov.my Internet Source	<1 %
34	vdocuments.site Internet Source	<1 %
35	www.finanze.net Internet Source	<1 %
36	www.kppk.gov.my Internet Source	<1 %
37	bm-stpm.blogspot.com Internet Source	<1 %
38	herbsnutritions.blogspot.com Internet Source	<1 %
39	ifansetiawan03.wordpress.com Internet Source	<1 %
40	jamespineappletown.blogspot.com Internet Source	<1 %
41	mpoc.org.my Internet Source	<1 %
42	selangordaily.com Internet Source	<1 %
43	www.independent.co.uk Internet Source	<1 %

44 www.parlimen.gov.my <1 %
Internet Source

45 www.researchgate.net <1 %
Internet Source

46 www.infosawit.com <1 %
Internet Source

47 archives.astroawani.com <1 %
Internet Source

48 mppas.blogspot.com <1 %
Internet Source

Exclude quotes On

Exclude matches Off

Exclude bibliography On